

วันแห่งการ “ขอโทษ” ชนพื้นเมือง: บทเรียนจากรัฐบาลออสเตรเลีย สู่สามจังหวัดชายแดนใต้ของประเทศไทย

อริสา หะสาเมาะ

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้และก้าวข้ามคติทางชาติพันธุ์ (ethnocentrism) โดยการเปรียบเทียบประสบการณ์ระหว่างความสัมพันธ์ของรัฐบาลประเทศออสเตรเลียกับชนพื้นเมืองออสเตรเลีย คือ อะบอริจิน (aborigins) และความสัมพันธ์ของรัฐบาลประเทศไทยกับชนกลุ่มน้อยมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้วิธีศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า การรู้เท่าทันอคติทางชาติพันธุ์คือสิ่งสำคัญในกระบวนการสร้างความสงบและสันติสุข โดยเฉพาะการศึกษาและมีรายงานที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวกับการแบ่งแยกความแตกต่างว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยสังคม ในช่วงยุคอาณานิคมอคติทางชาติพันธุ์มีแนวโน้มต่อพฤติกรรมทางสังคมในทางลบ จนกลายเป็นลัทธิเหยียดผิว (Racism) ผ่านการจำแนกความแตกต่างผ่านลักษณะทางกายภาพอย่างชัดเจน ผลของความเชื่อเช่นนี้นำไปสู่ความรุนแรงต่อชนกลุ่มน้อยในรูปแบบต่างๆ เช่น การขโมยรุ่นตระกูล (Stolen generation) การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในประเทศออสเตรเลีย ค.ศ. 1997 รัฐสภาได้มีการศึกษาและมีรายงาน โดยจัดให้มีวันแห่งการขอโทษขึ้น เนื่องจากเห็นว่าการปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองในช่วงยุคอาณานิคมเมื่อ ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นพฤติกรรมของคนในยุคเถื่อน (stone age) และพยายามสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกขึ้นมาใหม่ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการกล่าวหาความจริง ในขณะที่สถานการณ์ความไม่สงบในประเทศไทยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่สามารถพูดความจริง (truth) จากบทเรียนของประเทศออสเตรเลียเมื่อมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย การสร้างความสมานฉันท์และความสันติสุขควรใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ และค้นหาวิธีการรณรงค์และการสื่อสารความเจ็บปวดของกันและกัน เพื่อนำไปสู่การก้าวข้ามอคติทางชาติพันธุ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

The objective of this article is to learn ethnocentrism's concept by comparing between the experience of the Australian government with the Aborigines and the relationship of the Thai government with the Malay Muslim minorities in the southern border province of Thailand. The method of study is from documents. The study found that being aware of ethnic prejudice is important process for creating peace. In particular, studies and reports have shown that ethnocentrism is social construct. During the colonial era, ethnic prejudice tended towards negative social behavior and become racism through differentiating of physical characteristic. The result of this belief has led to violence in various forms of ethnic minorities such as stolen generation in Australia context, genocide and social unrest in the southern border provinces of Thailand. In 1997, Australia Parliament studied and reported, finally, the outcome come into the form of a sorry day, providing the treatment of indigenous peoples by acknowledging the act of the 19th century colonization as a stone age behavior. The new relationship has been built especially the courage to speak the truth. The lessons of Australia when applied in Thailand should use qualitative research and quantitative research and find ways to campaign and communicate each other psychological trauma. This may lead to the rice steeping of ethnic biases that may occur in the near future.

เกริ่นนำ

บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นด้วยความเคารพต่อความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งในประเทศไทยและทั่วโลก และมีเจตนาในการเขียนเพื่อก้าวข้ามผ่านอคติทางชาติพันธุ์ (ethnocentrism) ด้วยการบรรยายเกี่ยวกับประสบการณ์ของอคติทางชาติพันธุ์ในอดีตเพื่อเป็นบทเรียนที่จะสร้างสังคมอันผาสุกร่วมกันในอนาคต

มนุษย์มีการแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมมานานแล้ว พบว่าเกือบทุกๆ วัฒนธรรมมีพื้นฐานในการมองว่าวัฒนธรรมของใครดีกว่ากัน การแบ่งความแตกต่างมักจะสื่อสารผ่านลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น การแต่งกาย ลักษณะของบ้าน อาหาร และภาษาพูด

แต่ช่วงลัทธิการล่าอาณานิคม อิทธิพลของอคติทางชาติพันธุ์จะรุนแรงและมีแนวโน้มในทางลบ เนื่องจากลัทธิล่าอาณานิคมของชาวยุโรป ได้แบ่งมนุษย์เชื้อชาติต่าง ๆ ตามสีผิว (race) และให้ความหมายกับความยิ่งใหญ่ของพวกผิวสีขาวว่ามีดีกว่า เหนือกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ตามไปด้วย นั้นแปลว่าชนชั้นตะวันตกที่มีผิวสีขาวจะถือเป็นชนชาติที่ใหญ่ที่สุด ฉลาดที่สุด มีวัฒนธรรมที่วิเศษเลิศเลอที่สุด ส่วนชาติพันธุ์ที่มีสีผิวแตกต่างจะถูกจัดให้อยู่ในชนชั้นที่ไม่มีความสำคัญลดหลั่นกันไป จนกระทั่งจนถึงผิวสีดำที่สุดจะกลายเป็นกลุ่มชนที่อยู่ชั้นล่างที่สุด ที่สำคัญวิธีคิดแบบนี้ถูกทำให้ดูเหมือนว่าเป็น “กฎของธรรมชาติ” และไม่ได้ถูกตั้งคำถามใด ๆ จนในท้ายที่สุดความคิดและความเชื่อ

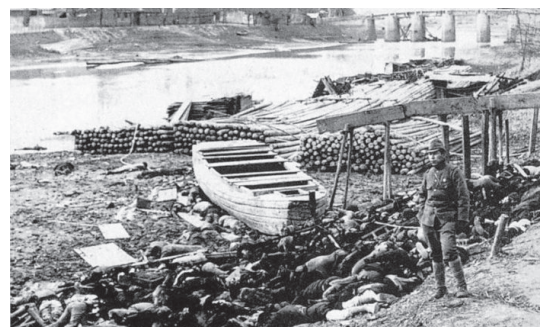
ภาพ 1: Lanz von Liebenfels บรรณาธิการนิตยสาร Ostara

เช่นนี้กลายเป็นลัทธินิยมเชื้อชาติและสืบลักษณะอย่าง บ้าคลั่ง หรือที่เรียกกันว่า ลัทธิเหยียดสีผิว (Racism) (Dennis, 1995; ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชน พัฒนาชาวไทยภูเขา - ศอช., 2008) Albert Memmi (2000) เขียนเรื่องลัทธิเหยียดผิวและยืนยันว่า เรื่องนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและไม่ใช่ เรื่องส่วนตัวหรือส่วนบุคคล แต่เป็นสิ่งที่สังคม สร้างขึ้นมา เช่นเดียวกับ Teun A. van Dijk (2015) ศาสตราจารย์ด้านวาทกรรมศึกษาแห่งมหาวิทยาลัย Amsterdam กล่าวว่า ลัทธิเหยียดสีผิวยังคงเป็น หนึ่งในปัญหาที่อันตรายและสร้างความเสียหาย ให้สังคมจบจนทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันปัญหา การเหยียดสีผิวจะไม่โจ่งแจ้งเหมือนดังเช่นในอดีต แต่ยังคงแทรกซึมอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม เชื้อชาติ และชาติพันธุ์ในยุโรปอเมริกาเหนือและ ประเทศตะวันตกอื่น ๆ

ในอดีตหลายกรณีผู้นำที่มีวิธีคิดลัทธิเหยียด สีผิว ได้พามวลหมู่ชนชาติไปสู่หายนะในรูปแบบ ของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์หลายแห่งหลายครั้ง ตัวอย่างเช่น โศกนาฏกรรมการสังหารหมู่ชาวยิวใน สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เกิดขึ้นเพราะการปลูกฝัง ความเกลียดชังทางเชื้อชาติ จนนำไปสู่การสูญเสีย ชีวิตนับล้านชีวิต โดยผู้นำการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์คือ ฮิตเลอร์ มีการวิเคราะห์กันว่าฮิตเลอร์ได้รับอิทธิพล มาจากจากทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน

(Charles Robert Darwin) นักธรรมชาติวิทยาชาว อังกฤษ โดยเฉพาะว่าด้วยวิธีการคัดเลือกทาง ธรรมชาติ (Barta, 2005; Stein, 1998) และอิทธิพล ทางความคิดจาก ลันซ์ ฟอน ลีเบนเฟล (Lanz von Liebenfels) บรรณาธิการนิตยสาร Ostara เชื้อสาย ออสเตรียน ที่นำเสนอความคิดเรื่องความสูงส่งของ เชื้อชาติอารยัน และต่อต้านชาวยิวอย่างรุนแรง (Fest, 2013; Spielvogel and Redles, 1986)

นอกจากนี้หายนะของความเชื่อในความยิ่งใหญ่ ของกลุ่มชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ตัวเองยังมีตัวอย่าง ในกลุ่มคนที่แม้ว่าจะมีสีผิวเดียวกัน แต่ต่างกันใน วัฒนธรรม เช่น สงครามในรวันดา ระหว่างกลุ่ม หัวรุนแรงเชื้อสายฮูตูลังหารชาวทูตซีกว่า 8 แสนคน (“ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์รวันดา: ครบรอบ 25 ปี เหตุสังหาร 8 แสนชีวิตภายใน 100 วัน”, 2019) การทำร้ายกัน ไม่เพียงแต่ปรากฏอยู่ในโลกตะวันตกหรือประเทศ อาณานิคมเท่านั้น ในเอเชียยังมีกรณีตัวอย่างสงคราม จีน-ญี่ปุ่น หรือที่ทั่วโลกรู้จักกันว่า “การสังหารหมู่ แห่งนานกิง” โดยมีจุดเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 13 ธันวาคม 1937 เมื่อจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นโจมตีกรุงนานกิง (หนานจิง) ภายใต้การนำของ อิวานะเนะ มัทซึอิ (Iwane Matsui) ในเวลาไม่กี่สัปดาห์ ประเมินกันว่า

ภาพ 2: ซากศพเหยื่อสังหารหมู่ในกรุงนานกิง ที่ถูกทิ้งไว้ริมแม่น้ำ Qinhuai (ภาพโดย Moriyasu Murase, 村瀬守保 [Public domain], via Wikimedia Commons) ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม, 2019

ภาพ 3: “ชนพื้นเมืองอะบอริจิน” (Australian Aboriginal)
ภาพประกอบจาก downunderonline. สืบค้นจาก http://www.downunderonline.com/australian_aboriginal_culture.htm

มีพลเรือนต้องเสียชีวิตระหว่างการสังหารหมู่ของกองทัพญี่ปุ่นไม่น้อยกว่า 260,000 ราย และมีบันทึกพฤติกรรมอันเหี้ยมโหดที่กองทัพญี่ปุ่นปฏิบัติกับชาวจีนในหนังสือชื่อ “Rape of Nanking” (ศิลปวัฒนธรรม, 2019)

จากบทเรียนและแนวคิดเกี่ยวกับอคติทางชาติพันธุ์ผลของความเชื่อดังกล่าวสามารถนำไปสู่การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Holocaust) อย่างกว้างขวางหลายแห่งทั่วโลก

สำหรับบทความชิ้นนี้จะใช้แนวคิดอคติทางชาติพันธุ์และหยาบคายกรณีศึกษาของชนเผ่าอะบอริจิน (Aborigines) ในประเทศออสเตรเลียโดยการเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนประเทศไทย ผู้เขียนเจตนาในการแลกเปลี่ยนบทเรียนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มากกว่าการเปรียบเทียบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ใดดีกว่ากัน เพื่อไม่ให้ตกหลุมพรางกับดักทางความคิดว่าด้วยอคติทางชาติพันธุ์และเพื่อวัตถุประสงค์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบและสันติสุขต่อไป

ออสเตรเลีย

เมื่อเอ่ยถึงประเทศออสเตรเลีย คนไทยส่วนมากมักจะนึกถึงสถานที่ท่องเที่ยวอันโดดเด่นอย่าง

เช่น ซิดนีย์โอเปร่าเฮาส์ (the Sydney Opera House) และสัตว์ประจำชาติที่ใคร ๆ ก็อยากบินไปให้เห็นกับตา เช่น หมีโคอาลา นอกจากนี้ออสเตรเลียยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน และมีชนพื้นเมืองดั้งเดิม คือ ชนเผ่าอะบอริจิน

ใครคือชนพื้นเมืองในประเทศออสเตรเลีย?

ชนพื้นเมืองออสเตรเลีย (Erin Blakemore, 2015) คือ กลุ่มคนพื้นเมืองแอฟริกาอพยพนอกประเทศที่เก่าแก่ที่สุด มาถึงเกาะออสเตรเลียตอนเหนือด้วยเรือแบบโบราณเมื่อประมาณ 70,000 ปีที่แล้ว ปัจจุบันกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ มีภาษาที่ใช้แตกต่างกันอยู่ถึง 250 กลุ่มภาษา แต่การพิสูจน์ทางพันธุกรรมของกลุ่มต่าง ๆ จากทั้งหมด 111 กลุ่ม พบว่า ทุกกลุ่มล้วนแล้วแต่มาจากเทือกเขาแอลป์เดียวกันทั้งสิ้น นั่นคือทวีปแอฟริกา ถึงแม้ปัจจุบันชนพื้นเมืองจะมีหลายกลุ่มและหลายภาษา แต่สามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ชนพื้นเมืองอะบอริจิน (Aboriginal Australian) และชาวหมู่เกาะทอเรสสเตรต (Torres Strait Islander people)

จุดเริ่มต้นของปัญหาอยู่ที่ไหน?

ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่อพยพจากแอฟริกามาตั้งรกรากอยู่บนหมู่เกาะออสเตรเลีย ชนพื้นเมืองเหล่านี้เดิมอยู่กันอย่างสงบสุขจนกระทั่งถูกยุโรปผิวขาวยึดเป็นอาณานิคม ค.ศ. 1788 มีการคาดการณ์จำนวนประชากรชนพื้นเมืองว่าน่าจะมีอยู่ประมาณ 750,000 คน ถึง 1.25 ล้านคน แต่ทว่าช่วงของการล่าอาณานิคมนี้เอง ทำให้ชนพื้นเมืองอะบอริจินจำนวนกว่า 20,000 คน ถูกสังหารหมู่ เนื่องจากการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมอังกฤษ และอีกส่วนก็ถูกทำให้ยากจนเพราะคนผิวขาวต้องการเข้าไปยึดดินแดน

ภาพ 4: เด็ก ๆ ชาวอะบอริจินกำลังแสดงการเต้นรำของตนเอง
ในวันวัฒนธรรมที่ Cape York (Independent, 2018)

การขโมยรุ่นตระกูล (Stolen generations)

คำว่า Stolen generation เป็นคำภาษาอังกฤษอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชนพื้นเมืองออสเตรเลียอะบอริจินถูกพรากลูกหลานโดยไม่ยินยอม ในยุคที่ออสเตรเลียถูกปกครองด้วยอำนาจของชนผิวขาว ปรากฏการณ์ทางสังคมนี้เกิดขึ้นในช่วงยุคล่าอาณานิคมจนกลายเป็นบาดแผลทางใจ (psychological trauma) ของชนพื้นเมือง ส่งผลกระทบระยะยาวต่อชุมชน ครอบครัว และปัจเจกบุคคลอย่างร้ายลึกจวบจนถึงทุกวันนี้ แต่การศึกษาประเด็นนี้ในวงวิชาการสังคมศาสตร์ไทย ได้รับความสนใจน้อยมาก ผู้เขียนจึงแปลคำว่า Stolen generation เป็นภาษาไทยว่า “การขโมยรุ่นตระกูล” (Stolen แปลว่า ขโมย ส่วน generation แปลว่า รุ่นตระกูล)

เรื่องนี้เกิดขึ้นช่วงระหว่าง ค.ศ. 1910-1970 เป็นระยะเวลากว่า 60 ปี ที่เด็ก ๆ ชนพื้นเมืองอะบอริจินถูกบังคับให้ปฏิเสธวัฒนธรรมของตนเอง เช่น เด็ก ๆ ถูกบังคับจับแยกออกจากพ่อแม่และครอบครัว จะถูกเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่ รวมทั้งห้ามพูดภาษาพื้นเมืองอย่างเด็ดขาด เด็ก ๆ จะถูกพาไปเลี้ยงที่โบสถ์ (Diss, 2017) ฝากเลี้ยงกับครอบครัวอุปถัมภ์ที่แน่นอนว่าการถูกรังแกและการปล่อยปละละเลยถือเป็นเรื่องปกติในสภาวะเช่นนั้น

ทำไมจึงเกิดเรื่องขึ้น?

แนวคิดการผสมกลมกลืน (Assimilation) คือแนวคิดหลักที่ทำให้เกิดนโยบายต่าง ๆ ซึ่งอนุญาตให้เจ้าอาณานิคมอังกฤษกระทำการต่าง ๆ กับชนพื้นเมืองอะบอริจิน ส่วนการขโมยเด็กออกจากพ่อแม่ ก็เป็นผลของการปฏิบัติจากหนึ่งในหลาย ๆ นโยบาย ดังกล่าว

แนวคิดการผสมกลมกลืน คือ อะไร? คือแนวคิดที่มีสมมติฐานอยู่บนความเชื่อว่า ชนผิวขาวคือกลุ่มชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า หรือ “white superiority” โดยมีกลุ่มพวกผิวสีด้อยอยู่ในสถานะทางสังคมที่ด้อยต่ำกว่า ผลของแนวคิดนี้จึงนำไปสู่ข้อเสนอดังกล่าว 2 ข้อ (Australians together, n.d.) คือ 1. ปล่อยให้ “สูญพันธุ์” (die out) ไปตามกฎของธรรมชาติ หรือ 2. กลืนชนพื้นเมืองเหล่านี้ให้เข้ากับชุมชนคนผิวขาว

ดังนั้น เด็ก ๆ ชนพื้นเมือง จึงเป็นกลายกลุ่มเป้าหมาย เพราะดูเหมือนว่าจะปรับตัวเข้ากับชุมชนคนผิวขาวได้ดีกว่า (เพราะสีผิวของเด็กอ่อนกว่า) และสีผิวถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการผสมกลมกลืน ดังนั้นเด็ก “เลือดผสม” (หรือ Half-caste เป็นคำนิยามที่ใช้อธิบายเด็กที่เกิดจากพ่อแม่ชนพื้นเมืองและผิวขาว) จึงเป็นเป้าหมายหนึ่งในการปฏิบัติการ เพราะผู้มีอำนาจสมัยนั้นเชื่อว่า ผิวสีที่อ่อนลงจะถูก

ภาพ 5: ฉากขโมยเด็กโดยเจ้าหน้าที่เจ้าอาณานิคมผิวขาว
ในภาพยนตร์เรื่อง Rabbit Proof Fence

ส่วนปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่สามารถพูดความจริง ในหลาย ๆ ด้านได้ทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาดานี รวมไปถึงการเล่าประวัติศาสตร์ปาดานีกับความสัมพันธ์ ของสยามกับปาดานี อย่างตรงไปตรงมา

ผสมเข้ากับสังคมผิวขาวได้มากกว่าพวกผู้ใหญ่ที่มี
สีผิวเข้ม

**ทำไมเรื่อง Stolen generation จึงยังสำคัญถึง
ทุกวันนี้**

เรื่องนี้เกิดมานานแล้วไม่ใช่หรือ? ทำไมไม่ลืม ๆ
กันไปเสียที?

นั่นก็เพราะผลกระทบของการขโมยฯ ยังส่งผล
ต่อความรู้สึกของตัวเด็กและครอบครัวชนพื้นเมือง
อะบอริจินจนถึงทุกวันนี้ ต่อให้ปัจจุบันนี้อายุเยอะ
แล้วก็ตาม (คู่มือโอประวัติชีวิตของ “รูธ” หญิงชาว
อะบอริจินที่ถูกพรากออกจากครอบครัวตั้งแต่เด็กที่
<https://australianstogether.org.au/stories-2/ruth/>)

ภาพ 6: Half-caste และการผสมของชนพื้นเมืองออสเตรเลีย
และผิวขาว (ABC, 2019).

เด็กที่ถูกจับตัวไปมีพบว่า มีประสบการณ์ใน
การถูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจ ถูกล่วงละเมิด
ทางเพศ จนกลายเป็นกลุ่มที่มีปัญหาทางจิต
ซึมเศร้า และนำไปสู่การฆ่าตัวตายในท้ายที่สุด ใน
ขณะที่อยู่กับพ่อแม่อุปถัมภ์ เด็ก ๆ จะถูกบังคับให้
ลืมรากเหง้าของตัวเอง ให้รู้สึกอับอายกับความเป็น
ชนพื้นเมือง มักถูกกรอกหูให้เชื่อว่า พ่อแม่ตายไป
แล้ว หรือถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง เด็ก ๆ หลายคน ถูกบังคับ
ให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัด เน้นสอนว่า
คนที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม มักจะถูกลงโทษ
อย่างรุนแรง ถูกปล่อยให้หนาวเย็น หิวโหย และได้
รับการดูแลเอาใจใส่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วน
การศึกษาก็ได้มีโอกาสเรียนหนังสือเพียงน้อยนิด
เมื่อโตขึ้นจึงได้ทำงานเป็นแค่คนใช้แรงงานและ
คนรับใช้ภายในบ้าน

ส่วนครอบครัวของเด็ก ๆ ที่ถูกขโมยไป ปัจจุบัน
นี้ก็ยังไม่สามารถทำได้ และอยู่ในสภาวะโศกเศร้า
อย่างแสนสาหัส บางส่วนจึงหันเข้าหาแอลกอฮอล์
และกลายเป็นแอลกอฮอล์ลิซึม (เสพติดเหล้า)
วัฒนธรรมของชนพื้นเมืองอะบอริจินหายไป เนื่องจาก
ขาดผู้สืบทอดเพราะเด็ก ๆ ชนพื้นเมืองถูกแยกออก
จากครอบครัวไปตั้งแต่วัยเยาว์

ที่สำคัญความเป็นครอบครัวก็แตกสลาย ส่วนเด็ก ๆ ที่เติบโตมาหลังจากการถูกจับแยกและมีลูก ก็จะไม่มีการเป็นพ่อแม่ เพราะไม่เคยมีประสบการณ์อยู่ในครอบครัวที่สมบูรณ์หรืออบอุ่น หรือได้เห็นรูปแบบการเป็นพ่อแม่คนด้วยซ้ำ!

“วันแห่งการขอโทษ” คืออะไร?

ในวันที่ 26 พฤษภาคม ค.ศ. 1997 เป็นวันที่รัฐสภาออสเตรเลียจัดให้มีการนำรายงานฉบับสุดท้ายชื่อ “พาพวกเขากลับบ้าน” (Bringing Them Home) (Australian Human Rights Commission, n.d.) โดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติออสเตรเลียมาวางไว้บนโต๊ะในสภาและพูดคุยกันเกี่ยวกับเหตุการณ์การจับแยกเด็กชนพื้นเมืองอะบอริจิน รวมถึงชาวหมู่เกาะทอเรสสเตรต ที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1995-1997 รายงานฉบับนี้นำเสนอว่า อาจจะมีเด็กชนพื้นเมืองออสเตรเลียจำนวน 10-33 เปอร์เซ็นต์ หรือจำนวนประมาณ 20,000-25,000 คน (Andy Jackson, 2018) ถูกจับแยกออกจากครอบครัวในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1910-1970

วันแห่งการขอโทษเกิดขึ้นได้ ประเด็นสำคัญคือรัฐบาลออสเตรเลียมองว่า การปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองในช่วงยุคอาณานิคมเมื่อ ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นการปฏิบัติของคนในยุคหิน (stone age)

ดังนั้นอีก 1 ปีถัดมา ในวันที่ 26 พฤษภาคม ค.ศ. 1998 จึงเป็นวันแรกที่ประเทศออสเตรเลียจัดให้เป็น “วันขอโทษแห่งชาติ” เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ที่ชนพื้นเมืองถูกทารุณกรรมและเศร้าโศกเสียใจจากการขโมยเด็กในช่วงเวลาดังกล่าว

ในรายงาน พาพวกเขากลับบ้าน พันธว่านโยบายการจับแยกเด็กชนพื้นเมืองดังกล่าวถือเป็นการ “ละเมิดสิทธิมนุษยชน” อย่างรุนแรง ดังนั้น

ภาพ 7: 1 ในกิจกรรม วันแห่งการขอโทษคือ ใช้เครื่องบินเขียนอักษรว่า “sorry” บนน่านฟ้าออสเตรเลีย (Andy Jackson, 2018)

ทุกปี ๆ ในวันที่ 27 พฤษภาคม-3 มิถุนายน เป็นเวลา 1 อาทิตย์ รัฐบาลออสเตรเลียจะจัดให้มีการเฉลิมฉลองกันทั้งสัปดาห์

วัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อสร้างความเคารพ ความไว้วางใจ สร้างความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับชนพื้นเมืองออสเตรเลีย ให้ความสำคัญคือการสำรวจค้นหาแนวทางที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันด้วยความร่วมมือจากทุก ๆ องค์กร โรงเรียน มหาวิทยาลัย สถานที่ทำงานต่าง ๆ จะรวมกันสื่อสารประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจับแยกเด็กชนพื้นเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว สังคมออสเตรเลียมองว่า ถึงแม้การพูดถึงจะเป็นความจริงที่เจ็บปวดอย่างแสนสาหัส แต่ทุกคนจะได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประวัติศาสตร์ว่าเกิดอะไรขึ้น มานำเสนอและสื่อสารกันอย่างกล้าหาญ ความทุกข์ใจเหลือคณานับจะเกิดขึ้นได้แต่นั่นก็เพราะเพื่อนำความยุติธรรมคืนสู่ชนพื้นเมือง โดยจะทำงานร่วมกันกับการรณรงค์ การให้อภัย การเยียวยา การให้ความรัก การชดเชยจากรัฐบาลด้วยการลงทุนจำนวน 4.6 พันล้านเหรียญออสเตรเลียสำหรับการพัฒนาชนพื้นเมืองอะบอริจินในด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพ บ้าน การพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน เศรษฐกิจ โดยหวังว่าแนวทางดังกล่าวจะนำไปสู่ความเข้าใจ การให้ความเคารพกับหลากหลายทาง

วัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่าง
ยั่งยืนในออสเตรเลีย

เอาเข้าจริงแล้ววันแห่งการขอโทษใช้ได้จริงแค่ ไหน?

จู่ ๆ จะให้มาขอโทษ หรือ ขออภัยกัน มันไม่
ง่ายดายขนาดนั้น การทำงานบนฐานข้อมูลถือว่า
สำคัญมากสำหรับการก้าวไปในแต่ละก้าว เช่น การ
สำรวจและศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของคนออสเตรเลีย
(Australian Reconciliation Barometer, 2014)
โดยพบว่า

- ชาวออสเตรเลียจำนวน 94 เปอร์เซ็นต์เห็น
ว่าการกระทำของชาวยุโรปผิวขาวต่อชนพื้นเมือง
อะบอริจินในช่วงยุคล่าอาณานิคมเป็นสิ่งที่ผิด

- ชาวออสเตรเลียจำนวน 85 เปอร์เซ็นต์
ยอมรับว่า มีการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อชนพื้นเมือง
แต่ไม่รู้รายละเอียด ดังนั้นจึงนำไปสู่การขับเคลื่อน
การเรียนรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น จากบทเรียนที่ผ่านมาในอดีต

- ด้วยความเห็นที่กำกวมกันชาวออสเตรเลีย
จำนวน 50-60 เปอร์เซ็นต์ ยอมรับว่านโยบายการ
กีดกันเชื้อชาติทำให้ชนพื้นเมืองมีปัญหจนถึง
ปัจจุบัน

- มีทัศนคติหลากหลายเกี่ยวกับการให้อภัย
และการก้าวข้ามเพื่อการเยียวยา

- การปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองที่ผิด ๆ ยังคงเกิด
ขึ้นอยู่เนื่องจากเป็นการปฏิบัติและความเชื่อที่เป็น
มรดกตกทอดจากอดีต แต่จะต้องหาแนวทางการ
ปฏิบัติในหลายรูปแบบเพื่อนำเด็ก ๆ ชาวพื้นเมือง
กลับบ้านและลดอัตราการติดคุก

ข้อค้นพบจากการวิจัยเหล่านี้ ทำให้ประเทศ
ออสเตรเลียสามารถสร้างแนวทางการสมานฉันท์
และได้ดำเนินการมาแล้วกว่า 25 ปี จนมีข้อสรุป
สำคัญเมื่อ ค.ศ. 2000 จากสมานฉันท์เพื่อ

ชนพื้นเมืองอะบอริจิน (The Council for Aboriginal
Reconciliation - CAR) มีใจความตอนหนึ่งว่า

“(25 ปีของ) การทำงานเป็นช่วงระยะเวลา
เพียงสั้น ๆ หากเทียบกับการรักษาบาดแผลทางใจ
จากเหตุการณ์ที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์มายาวนาน
กว่า 200 ปี ... การสมานฉันท์เป็นงานที่ยากลำบาก
เพราะใช้ระยะเวลานาน ต้องเผชิญกับความท้าทาย
บนหนทางที่ยากลำบากทุกรักันดราม่าสาดสาด แต่
ความมุ่งมั่นและความพยายามของรัฐบาล และ
ชุมชนทุกภาคส่วน จะสามารถทำให้ความสมานฉันท์
กลายเป็นความจริง”ที่สำคัญการทำให้กระบวนการ
สมานฉันท์ยั่งยืนและก้าวหน้าเปรียบเสมือนเป็นการ
เดินทางที่ต้องการความร่วมมือจากหลาย ๆ ส่วนเข้า
ด้วยกันอย่างแข็งขัน เพื่อฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ที่มี
อยู่ตามรายทางต่อไป

มองออสเตรเลียแล้วย้อนมองสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ของไทย

แน่นอนว่าประวัติศาสตร์ของทั้งสองประเทศนี้
ต่างกันเพราะในออสเตรเลียคือการกีดกันทางเชื้อชาติ
ระหว่างชนผิวขาวกับชนพื้นเมืองผิวสีเข้มอะบอริจิน
อย่างชัดเจน อยู่บนฐานของความเชื่อว่า “ชนผิวขาว
ย่อมดีและเด่นอยู่เหนือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ” ในขณะที่
ที่บริบทของสังคมไทยเป็นประเด็นชาติพันธุ์
วัฒนธรรม และศาสนา เพราะเอาเข้าจริงหน้าตา
ของคนไทยกับมลายูในสามจังหวัดก็ไม่ได้แตกต่างกัน
แต่สิ่งที่ทำให้ต่างกันคือ วัฒนธรรม ความเชื่อ
การแต่งกาย และวิถีชีวิต (way of life) นั้นเอง

ส่วนปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ของไทยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่
สามารถพูดความจริง (truth) ในหลาย ๆ ด้านได้ทั้ง
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาตานี รวมไปถึงการเล่า
ประวัติศาสตร์ปาตานีกับความสัมพันธ์ของสยาม

(ชื่อก่อนเปลี่ยนเป็นประเทศไทย) กับปาตานี (Patani) อย่างตรงไปตรงมา เช่น เหตุการณ์สงครามที่เกิด 5 ครั้ง ในช่วง 1199-1253/1785-1838 (ดูรายละเอียดได้ใน Bradley, F.R. ในหนังสือเรื่อง Forging Islam Power and Place: The Legacy of Shaykh Dá'úd bin 'Abd Alláh al-Fatání in Mecca and Southeast Asia) หรือปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้จากการะบวนการตั้งรัฐชาติ จนนำไปสู่การปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยในประเทศ อย่างไม่เท่าเทียมกัน (สุรินทร์ พิศสุวรรณ และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2527) จนไปถึงเหตุการณ์ ความไม่สงบที่เริ่มตั้งแต่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 จวบจนทุกวันนี้

ถึงแม้ว่าประเทศไทยเราจะไม่มีการฉีกรัฐธรรมนูญ stolen generations เหมือนในประเทศออสเตรเลีย แต่การรวมศูนย์อำนาจในด้านต่าง ๆ ด้วยวิธีการ ผสมกลมกลืน ยังมีอยู่โดยเกิดขึ้นผ่านกลไกและ กระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ ระบบการเมืองการ ปกครอง เช่น การบังคับให้ละทิ้งการแต่งกายประจำ ท้องถิ่น ดังปรากฏเป็นการรณรงค์การแต่งกายตาม แบบวัฒนธรรมไทยที่เหมาะสม เผยแพร่โดยที่ ว่าการอำเภอเมืองสงขลา (ศิลปวัฒนธรรม, 2562) หรือการผสมกลมกลืนผ่านกลไกด้านการศึกษาซึ่ง บังคับให้ชนกลุ่มน้อยที่มีภาษาถิ่นมากกว่า 30 ภาษาของตัวเอง ใช้ “ภาษาไทย” เป็นภาษาหลัก ของชาติ ทำให้ส่วนหนึ่งถูกนำมาใช้เป็นเงื่อนไขใน การสร้างความไม่สงบในพื้นที่ (ทวีพร คุ่มเมธา, 2016) เพราะภาษาเป็นตัวสะท้อนความเชื่อทาง สังคมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าในแต่ละท้องถิ่น เป็น ตัวสะท้อนระบบคิด ความรู้ รวมถึงการถ่ายทอด ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น และถือเป็นอัตลักษณ์โดดเด่น ทางวัฒนธรรมที่ต้องอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นข้อบ่งชี้ ถึงความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม

ภาพ 8: วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2008 นายกรัฐมนตรี ออสเตรเลียคนที่ 26 นายเควิน รูด (Kavin Michael Rudd) กล่าวแถลงการณ์ “เราขอโทษ” (We say sorry) อย่างเป็นทางการในรัฐสภา การขอโทษยังเป็นสัญลักษณ์ เพื่อเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์ขโมยรุ่นตระกูลชนพื้นเมือง ในประเทศออสเตรเลีย มีการถ่ายทอดออกรายการ โทรทัศน์ช่อง SBS สามารถดูวิดีโอย้อนหลังได้ใน <https://bit.ly/2Em1xL5>

ภายหลังช่วงระหว่างพ.ศ. 2551-2559 กระทรวง ศึกษาธิการ ร่วมกับทีมวิจัยของ ศ.เกียรติคุณ ดร.สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (กระทรวงศึกษา, 2559) หัวหน้าโครงการวิจัยปฏิบัติการ “การจัดการเรียน การสอนโดยใช้ภาษาถิ่นเป็นสื่อ กรณีการจัดการ แบบทวิภาษา (ภาษาไทย-มลายู) ในพื้นที่ 4 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (Mother Tongue-Based-Bilingual Education “Thai-local Malay/Patani Malay) ดำเนินการศึกษาโดยศูนย์ศึกษาฟื้นฟูภาษาและ วัฒนธรรมในภาวะวิกฤติ สถาบันวิจัยภาษาและ วัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ภายใต้การ สนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (Unicef Thailand) และมหาวิทยาลัยมหิดล พยายามมุ่ง แกะไขและพัฒนาระบบการศึกษาในพื้นที่ภาคใต้ โดยการใช้ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน สร้างกระบวนการสอนแบบเชื่อมโยงที่มีประสิทธิภาพ ระหว่างภาษาและวัฒนธรรม หรือกระบวนการ พัฒนาการเรียนรู้แบบทวิภาษา/พหุภาษา คือ ภาษา

ภาพ 9: โปสเตอร์วัฒนธรรมไทย สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม
ที่มา: sila-mag.com/culture/article_11660

มลายูถิ่นกับภาษาไทยควบคู่กัน ณ เวลานี้ผ่านไป 9 ปี แล้ว ผลการศึกษาพบว่า เด็ก ๆ ในโรงเรียนมีผลการเรียนดีขึ้นถึงร้อยละ 50 และผ่านเกณฑ์ถึงร้อยละ 72 ต่อร้อยละ 44.65 เมื่อเทียบกับโรงเรียนคู่เทียบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ งานวิจัยชิ้นนี้ก็ถือเป็นความพยายามหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความไม่สงบและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ความขัดแย้งไปพร้อม ๆ กัน

ในประเทศออสเตรเลีย รัฐบาลมีการจัดทำรายงานที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิชนพื้นเมืองและนำเข้าสู่สภา จนเกิดกระบวนการสมานฉันท์และการเยียวยา มีการกล่าวขอโทษชนพื้นเมืองอะบอริจินอย่างเป็นทางการ แต่สำหรับประเทศไทยสถานะทางการเมืองที่ยังไม่มีเสถียรภาพและยังมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความเข้าใจเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ และความขัดแย้งที่แตกต่างกัน ก็ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขและบริบททางสังคมซึ่งท้าทายต่อกระบวนการสร้างสันติภาพและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประการต่อมาถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ เช่น สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ธิตี มีแต่่ม, 2018)

ฯลฯ พยายามสร้างความไว้วางใจและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในพื้นที่ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า กลไกรัฐก็มีส่วนอย่างยิ่งต่อทิศทางการทวงคืนความยุติธรรมและคลี่คลายปมบาดแผลทางใจสู่ชนกลุ่มน้อยในพื้นที่

หากประเทศออสเตรเลียใช้เวลากว่า 25 ปี (และต่อไปอีกในอนาคต) ในการดำเนินการสร้างแนวทางความสมานฉันท์ให้กับชนพื้นเมืองออสเตรเลียสำหรับในประเทศไทยการรักษาดแผลทางใจน่าจะต้องใช้เวลามากกว่านั้นสักหน่อย

จากบทเรียนของประเทศออสเตรเลีย ไม่ว่าจะเป็นการทำงานบนฐานข้อมูลในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การก้าวข้ามปัญหาและอุปสรรครวมถึงการเผชิญหน้ากับความท้าทายต่าง ๆ เช่น การหาวิธีรณรงค์และสื่อสารเรื่องราวความเจ็บปวดอย่างกล้าหาญ เพื่อก้าวข้ามอดีตทางชาติพันธุ์นำไปสู่การให้อภัย และการสร้างความเข้าใจ การให้การศึกษาระดับเปิดเผยความจริง (truth) เพื่อนำความยุติธรรมคืนสู่ชนกลุ่มน้อยก็เป็นแนวทางที่น่าสนใจที่ควรนำมาปรับใช้ได้

นอกจากนี้เราก็เคยมีรายงานของคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ยังสามารถใช้เป็นแนวทางเพื่อออกแบบการเยียวยาและการสร้างสมานฉันท์รูปแบบเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะต่อให้เรื่องเกิดขึ้นมานานแสนนานแค่ไหน แต่ถ้าสร้างบาดแผลทางใจที่ร้ายลึก ความเจ็บปวดนี้ก็จะยากจะลืมลง และการรักษาต้องการเวลาเยียวยาอีกนานไปหลายชั่วอายุคน บางทีก็จรรจนเล็ก ๆ แต่ขยับไปในทิศทางเดียวกันอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง รวมถึงการหาเครือข่ายทางอุดมการณ์เดียวกัน ก็น่าจะพอเห็นความสมานฉันท์ ความยุติธรรม ความสงบและสันติสุขอาจจะเกิดขึ้นลง ๆ ได้ ■

เอกสารอ้างอิง

- ABC. (2019). Right Wrongs: Colour coding. Retrieved from <https://ab.co/31fpdvj>
- Andy Jackson. (2018). May 26, 1998: Australia acknowledges 'Stolen Generation' on first National Sorry Day. Retrieved from <http://home.bt.com/news/on-this-day/may-26-1998-australia-acknowledges-stolen-generation-on-first-national-sorry-day-11363982882256>
- Australian Human Rights Commission. (2020). National Sorry Day. Retrieved from <https://www.humanrights.gov.au/about/get-involved/events/national-sorry-day>
- Australians together. (n.d.) The Stolen generation. Retrieved from <https://australianstogether.org.au/discover/australian-history/stolen-generations>
- Barta, T. (2005). Mr Darwin's shooters: on natural selection and the naturalizing of genocide. *Patterns of Prejudice*, 39(2), 116-137.
- Dennis, R. M. (1995). Social Darwinism, scientific racism, and the metaphysics of race. *Journal of Negro Education*, 64(3), 243-252.
- Diss, Kathryn. (2017). Stolen Generation picture collection in WA looking for a new home. Retrieved from <https://www.abc.net.au/news/2017-06-15/stolen-generation-funding/8618366>
- Downunderonline. (n.d.). Aboriginal Culture. Retrieved from http://www.downunderonline.com/australian_aboriginal_culture.htm
- Erin Blakemore. (2015). Aboriginal Australians. Retrieved from <https://www.nationalgeographic.com/culture/people/reference/aboriginal-australians/>
- Fest, J.C. (1974). *Hitler* (Richard and Clara Winston Trans.). HMH: Veriag Ullstein
- Independent. (2018). National Sorry Day: How Australia apologises to the Aborigines for the wrong of the past. Retrieved from <https://ind.pn/2ZexJsr>
- Memmi, A. (2000). *Racism*. London: University of Minnesota Press.
- Reconciliation Australian. (2016). The State of Reconciliation in Australia Summary. Retrieved from https://www.reconciliation.org.au/wp-content/uploads/2017/11/State-of-Reconciliation-Report_SUMMARY.pdf
- Spielvogel, J., & Redles, D. (1986). Hitler's Racial Ideology: Content and Occult Sources. *Simon Wiesenthal Center Annual*, 3, 227-246.
- Stein, G. J. (1988). Biological science and the roots of Nazism. *American Scientist*, 76(1), 50-58.
- Sydney4Thaihome. (2019). 17 สัตว์น่ารักในออสเตรเลียที่มาละลายหัวใจคุณ. สืบค้นจาก <https://bit.ly/2MbDdCz>
- Van Dijk, T. A. (2015). *Racism and the Press*. Retrieved from https://www.overcominghateportal.org/uploads/5/4/1/5/5415260/teun_a_van_dijk_-_racism_and_the_press.pdf

กระทรวงศึกษา. (2559). 'ทวิภาษา' หนทางแก้ปัญหาอ่านเขียน. สืบค้นจาก https://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=45099&Key=news_research

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.). (ม.ป.ป.). รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.). สืบค้นจาก <https://chaisuk.files.wordpress.com/2008/09/nrcreport-thai1.pdf>

ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์วันดา: ครบรอบ 25 ปี เหตุสังหาร 8 แสนชีวิตภายใน 100 วัน (2019, 9 เมษายน), BBC News ไทย สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/international-47855860>

ทวีพร คุ่มเมธา. (2016). สัมภาษณ์: ภาษามลายู ปมความขัดแย้งที่รัฐไทยมองไม่เห็น. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2016/07/66854>

ธิดิ มีแต้ม. (2018). Exclusive : พ.ต.อ.ทวี สอดส่อง กับภารกิจชักธงพหุวัฒนธรรมขึ้นสู่ยอดเสา. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/tawee-sodsong-interview/>

ศิลปวัฒนธรรม. (2019). วันที่ 13 ธันวาคม 1937: จุดเริ่มต้นการสังหารหมู่แห่งนานกิง. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_4776

ศิลปวัฒนธรรม. ย้อนดู "การแต่งกาย" สมัยจอมพล ป. รณรงค์ให้หญิงผ้ายุ่ง ชี้นำโลกกำลังนิยม. https://www.silpa-mag.com/culture/article_11660

ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (ศอช.). (2008). บทความเกี่ยวกับชนเผ่า เรื่องความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity). สืบค้นจาก <http://www.openbase.in.th/node/3457>

สุรินทร์ พิศสุวรรณ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2527). สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.